

О. О. Бондаренко,
доцент, канд. техн. наук, профектор,
Київський національний університет технологій та дизайну

РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА ЯК ЧИННИК СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджуються значення, види та процеси інтеграції, їх вплив на формування та розвиток корпоративного сектора, основні причини гальмування цього розвитку, формування інтегрованих корпоративних структур, їх особливості та значення для стабілізації економіки України.

Ключові слова: інтеграція, корпорація, формування, корпоративний сектор, ефективність, конкурентоздатність, стабілізація.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку економіки, розширення співпраці між країнами та окремими суб'єктами господарювання цих країн зумовлюють необхідність інтенсифікації інтеграційних процесів у економіці. Інтеграція проявляється в розширенні й поглибленні виробничо-технологічних зв'язків, у спільному використанні ресурсів, в об'єднанні капіталів і розглядається в економічній літературі як співробітництво й кооперація з можливим повним об'єднанням економічних суб'єктів для досягнення поставлених цілей.

Розвиток інтеграційних процесів сприяє формуванню конкурентоспроможних структур, які зможуть забезпечити сталий розвиток економіки України, наповнити державний бюджет та український ринок товарами національних виробників, консолідувати фінансові ресурси для подальшого інвестування та відродження внутрішнього товарного ринку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є вивчення інтеграційних процесів, особливостей їх реалізації, враховуючи види та форми державної політики у сфері інтеграції та формування корпоративного сектора економіки, який створюватиме об'єднання власників для підвищення ефективності виробництва та конкурентоздатності продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх років розвитку економіки виникало багато проблем, пов'язаних з недосконалим законодавством, нераціональною державною політикою у сфері створення таких умов для господарюючих суб'єктів, які могли б забезпечити їм сталий розвиток, конкурентоздатність на внутрішніх та зовнішніх ринках, консолідувати усі види ресурсів, забезпечити ефективне їх використання та високу ефективність діяльності. Це зумовило необхідність дослідження одного з напрямів розвитку економіки, який може принести суттєві результати як для власників, так і для держави — інтеграційного розвитку України.

Питанням розвитку інтеграції, її особливостей, форм достатня увага була приділена практиками та вченими в наукових працях [2—12].

Вивчення літературних джерел дало можливість зробити узагальнення щодо сутності, видів інтеграції і представити їх у табл. 1.

Як зазначалося раніше, в літературних джерелах [2, 4; 5; 8—10] виділяють кілька видів інтеграції. Зупинимося більш детально на деяких із них. Розглянемо вертикальну, горизонтальну, прогресивну й регресивну інтеграції. Кожен з видів інтеграції має свої переваги й недоліки залежно від того, на якому рівні використовується і які задачі вирішує.

У науковій літературі [10] вертикальну інтеграцію розглядають як розвинену форму усупільнення виробництва, концентрації, кооперації та поділу праці.

Вертикальна інтеграція — об'єднання в єдиний технологічний процес усіх або основних ланок виробництва й обороту продукції [10, с. 180]. Вертикальна інтеграція може бути охарактеризована такими перевагами, які мають стратегічний характер:

- зниження витрат і цін для споживача шляхом усунення традиційної розгалуженої, витратної мережі розподілу;
- створення мережі пов'язаних зобов'язаннями дилерів, що представляють продукцію компанії кінцевому споживачу;

- нівелювання негативних наслідків цінової конкуренції з іншим виробниками для контрагентів корпорації за допомогою інтеграції у виробничий ланцюжок.

Вертикальна інтеграція здійснює контроль фірми над ресурсами, постачанням та реалізацією продукції, сприяє зниженню трансакційних витрат, акумулює додаткові інвестиції в галузь.

Як зазначалося раніше, вертикальна інтеграція має цілий ряд недоліків, до яких можна віднести:

- ускладнення, які можуть виникати у процесі збалансованості виробничих потужностей, що негативно впливатиме на ефективність виробництва;

- виникнення тенденції до підвищення собівартості продукції за рахунок невикористаних надлишкових виробничих потужностей окремих інтегрованих підрозділів;

- зниження внутрішньої гнучкості фірми, оскільки її діяльність зумовлена рамками глибини інтеграції;

- обмеження можливостей фірми при виборі постачальників, що часто зумовлює необхідність закупки за цінами, вищими від ринкових;

- зниження ступеня адаптації фірми до змін кон'юнктури ринку та інноваційних процесів;

- ізольованість компанії всередині галузі;

- підвищення ризику безальтернативності використання інвестицій.

Таблиця 1. Сутність інтеграції та її види

Поняття	Економічна сутність поняття
Інтеграція	Об'єднання сил та засобів держав, підприємств і т.п. для вирішення певної довгострокової задачі Під інтеграцією розуміють процес взаємного пристосування та об'єднання самостійних господарств у різних сферах діяльності
Інтеграція вертикальна	Освоєння фірмою виробництва товарів різного ступеня обробки. Інтеграція «вниз» - від виробництва складних систем та виробів до виробництва окремих його блоків чи компонентів. Інтеграція «вгору» - від виробництва компонентів до виробництва складних систем та виробів. Інтеграція вертикальна встановлює межі між виробничою системою компанії та ринком – ступінь контролю компанії над процесом виробництва
Інтеграція горизонтальна	Злиття компаній, які проводять одну й ту ж діяльність з метою посилення впливу та підвищення прибутковості
Інтеграція «кругова»	Злиття компаній, які є учасниками одного ринку, але не конкурують між собою
Інтеграція прогресивна	Поняття маркетингу, яке полягає у спробах фірми заволодіти у володіння чи поставити під більш жорсткий контроль систему розподілу
Інтеграція регресивна	Поняття маркетингу, яке полягає у спробах фірми заволодіти у володіння чи поставити під більш жорсткий контроль своїх постачальників
Інтеграція фінансова	Процес гармонізації та уніфікації податкових систем, бюджетної класифікації, бюджетного процесу, державних витрат, системи контролю з боку центральних емісійних банків за діяльністю кредитних інститутів з метою більшої координації внутрішньої та зовнішньої економічної політики держав, які входять в регіональні угруповання

Новою формою внутрішньогалузевого управління здебільшого для однотипних підприємств і виробництв є горизонтальна інтеграція, яка забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного ланцюга або територіально інтегрованих процесів з метою підвищення якості продукції, зміцнення та стабілізації фінансово-економічного стану підприємства, підвищення ефективності виробництва [4]. Горизонтальна інтеграція об'єднує, як правило, підприємства із загальним технологічним циклом, які випускають однорідну продукцію.

Основними формами горизонтальної інтеграції є такі:

— інтеграція Х-типу — це родове злиття чи об'єднання підприємств, що випускають товари-субститути і зумовлює об'єднання взаємодоповнюючих, схожих за масштабами збуту підприємств або напрямів діяльності;

— інтеграція Y-типу — об'єднання підприємств однієї галузі, що виробляють однакову продукцію або здійснюють одні і ті ж стадії виробництва. Інтеграція Y-типу ґрунтується на підсиленні позиції підприємства шляхом поглинання або контролю діяльності певних конкурентів з метою їх нейтралізації, доступу до збутової мережі або до певних сегментів споживчого ринку, досягнення критичної маси для отримання ефекту масштабу, одержання переваг за рахунок взаємодоповнюваності асортименту товарів;

— інтеграція К-типу — це приєднання підприємства або додаткового напрямку без зміни основного напрямку діяльності;

— інтеграція Н-типу — це конгломератне злиття або об'єднання підприємств різних галузей при відсутності спільності виробничого процесу: злиття підприємств однієї галузі з підприємствами іншої галузі, що не пов'язані між собою постачальниками, споживачами, конкурентами. В рамках конгломерату підприємства, що об'єднуються, не мають ні технологічної, ні цільової єдності з основною сферою діяльності підприємства-інтегратора. Профілююче виробництво у таких об'єднаннях приймає нечітко структуровані форми або зникає зовсім.

Як відмічають автори [7], конгломератне злиття може бути декількох видів, кожен з яких пов'язаний з досягнен-

ням певних цілей завдяки інтеграції:

1. Розширення продуктової лінії (product line extension mergers) з метою поєднання неконкуруючих продуктів, що мають подібні канали реалізації та/або процеси виробництва.

2. Розширення ринку (market extension mergers) для придбання додаткових каналів реалізації продукції.

3. Чисте конгломератне злиття, яке можливе навіть при відсутності спільності діяльності [7].

Прогресивна інтеграція — це об'єднання, ініціатором якого виступає фірма-постачальник, що прагне поставити під контроль своїх споживачів.

Регресивна інтеграція — це зворотний процес по відношенню до прогресивної інтеграції, коли фірма об'єднує своїх постачальників. Така форма інтеграції орієнтована переважно на зниження собівартості продукції, підвищення її конкурентоздатності на міжнародних ринках, де основою конкуренції є лідерство по витратах, збільшення експорту продукції більшою мірою, ніж зростання об-

сягів продажу на внутрішньому ринку.

Як показує зарубіжний досвід, найбільш оптимальним підходом у процесі інтеграції є створення корпорацій, які являють собою інтегровані корпоративні об'єднання. У літературних джерелах [1; 2; 4; 5; 8—10] наводяться різні види корпорацій та їх особливості. Представимо їх в табл. 2.

У процесі формування корпоративного сектора в Україні не було створено конкурентоспроможної корпоративної структури, покликаної стати основою високоефективного інноваційного розвитку. Найважливішими чинниками відставання інноваційного розвитку корпоративного сектора від світових стандартів слід назвати відсутність комплексної державної корпоративної політики, недосконалість законодавчо-нормативної бази та недостатній розвиток системи корпоративного управління.

Слід зазначити, що дотепер у вітчизняних корпораціях не сформовано фундаменту вертикальної інтеграції, що є основою економіки міжгалузевих корпорацій. У структурі національного промислового сектора переважають розрізнені, відособлені підприємства з низьким рівнем міжгалузевої інтеграції.

Важливим напрямом державної корпоративної політики повинно стати завдання визначення місця, ролі вертикальної інтеграції та послідовне сприяння її поширенню.

Розвиток інтеграційних процесів у вітчизняному корпоративному секторі гальмується низкою інституційних чинників, основними з яких є:

- недосконалість законодавчо-нормативна база;
- низький рівень розвитку фондового ринку;
- недостатня ефективність державної регуляторної політики;
- відсутність механізмів централізованого довгострокового фінансування;
- відсутність стандартів управління та їх низька ефективність всередині інтегрованих структур;
- недовіра у взаєминах між власниками, керівниками й працівниками;
- відсутність особистої відповідальності за ефективний

розвиток корпорації;

— неоднорідність активів компаній, організацій, підприємств.

Формування інтегрованих корпоративних структур на основі інтенсифікації інтеграційних процесів може створити в Україні ефективний інноваційний механізм для розвитку корпоративного сектора. Цього можна досягти виваженою державною політикою на основі стратегічного планування економічної концентрації у таких формах, які відповідали б світовим стандартам.

Варто зазначити, що однією з причин, які заважають поширенню на теренах України вертикальної інтеграції, є асоціативне сприйняття вертикальної інтеграції як засобу досягнення монопольного становища на ринку, а не реорганізаційні зміни, які забезпечують високу ефективність виробництва. Виходячи з цього, вертикальна інтеграція, тобто консолідація взаємодії по виробничій лінії "постачальник — споживач", на пострадянському просторі здебільшого сприймаються як контроль над власністю з метою одержання ренти, при цьому не враховується необхідність диверсифікації бізнесу, капіталізація компанії, зниження витрат тощо.

Дослідження еволюції інтеграційних процесів у вітчизняній економіці постприватизаційного періоду показує, що нерозвиненість і проблеми українських інтегрованих корпоративних структур зумовлені не стільки специфікою приватизації, скільки досить високим рівнем галузевої інтеграції, притаманним радянським господарським об'єднанням.

Розвиток інтеграційних процесів має лягти в основу формування інтеграційних об'єднань ринкового типу, що функціонують за принципами міжгалузевої інтеграції, злиття банківського та промислового капіталу. Проте, в процесі розбудови національної економіки напрацьований в ході радянських реформ досвід не тільки не було використано, а, навпаки, в процесі руйнації організаційних господарських структур було досягнуто найвищого рівня дезінтеграції, що межує із деіндустріалізацією. "Не руйнація, а трансформація цих форм інтеграції в ринкові структури могла дати реальний шанс появі холдингів, консорціумів, господарських об'єднань — сучасних корпорацій асоціативного типу" [9, с. 452].

Як показує практичний досвід, інтегруючою фірмою виступає велике підприємство, що має багато постачальників, яких воно прагне об'єднати; підприємство, що має багато споживачів; банк або інший фінансовий інститут.

Організаційною формою, яка найбільш відповідає вищезазначеним формам інтеграції, є корпорація. Основними моделями ІКС

Таблиця 2. Види корпорацій та їх особливості

Поняття	Економічна суть поняття
Корпорація	Договірне об'єднання суб'єктів господарювання на основі інтеграції їх науково-технічних, виробничих та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень для централізованого регулювання кожного учасника
	Група осіб, об'єднаних спільністю професійних чи станових інтересів
	Добровільна організація як фізичних, так і юридичних осіб, пов'язаних законними обставинами з метою створення господарюючого підприємства
	Товариство, спілка
	Член біржі (США) – брокерська компанія, організована як корпорація, коли принаймні один з її керівників чи службовців є членом Нью-Йоркської фондової біржі
	Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації
Корпорація захисту інвесторів у цінні папери (США, 1970)	Некомерційна організація для страхування клієнтів у руках брокерських фірм-членів корпорації на випадок банкрутства останніх; членами корпорації повинні бути усі зареєстровані фондові брокери та дилери; компенсація не може перевищувати 500 тис. дол. (в т. ч. до 100 тис. готівкою)
Корпорація міжнародна	Корпорація, яка участь у міжнародній виробничій та комерційній діяльності, що виробляє, продає, рекламує свої товари в різних країнах світу
Корпорація національна (США)	Корпорація, яка діє в штаті, де вона зареєстрована
Корпорація промислова (США)	Будь-яка корпорація на фондовому ринку, яка не може бути віднесена до комунальних, фінансових чи транспортних компаній
Корпорація публічна	Найбільш поширена організаційно-правова форма державного підприємництва, яка утворюється урядовим рішенням у формі акціонерних товариств, де усі акції належать державі (саме державі, а не будь-якому органу державного управління). Керівники публічних корпорацій призначаються державою, але ні вони самі, ні решта персоналу не є державними службовцями. Публічні корпорації не входять в систему органів державного управління, вони лише погоджують з ними плани своєї діяльності й контролюються ними. У разі необхідності публічна корпорація може бути легко перетворена в змішане акціонерне товариство
Корпорація розвитку бізнесу	Агентство, яке фінансує ділові підприємства, зазвичай у якості членів об'єднує різні фінансові установи даної місцевості. Організується для надання фінансової підтримки промислових підприємств, які не можуть отримати допомоги з інших джерел через звичайні канали. Ризик у такому випадку розподіляється між усіма членами корпорації розвитку бізнесу, а ставка ссудного відсотка може відрізнитися від ставок членів корпорації
Корпорація товарного кредиту (США, 1933)	Державна установа, яка займається регулюванням сільськогосподарського виробництва цін через кредити та закупки, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції, у т.ч. у порядку допомоги

можуть стати: комерційна угода з мінімальним об'єднанням; пряма покупка, часто із зовнішнім фінансуванням; перехресне володіння акціями за допомогою обміну; злиття, у тому числі у формі фінансово-промислових груп (ФПГ); створення фінансового холдингу [4].

У науковій літературі ІКС розглядається як система взаємодіючих суб'єктів господарювання, як поєднання двох елементів — організаційно-правової форми та організаційної структури підприємства. На думку Масютина С.А., інтегрована корпоративна структура — організаційно-правова форма об'єднання виробничого і банківського капіталу [8, с. 191]. Пасечник Т.О. вважає, що інтегрована корпоративна структура — сукупність економічних агентів (юридичних осіб, що здійснюють господарську діяльність), які характеризуються майновими і виробничими зв'язками [12, с. 123].

Як зазначається, головною метою створення ІКС є об'єднання матеріальних, нематеріальних активів і фінансових ресурсів її учасників для підвищення конкурентоздатності й

ефективності виробництва, створення раціональних технологічних і коопераційних зв'язків, збільшення капіталізації та експортного потенціалу компанії, модернізації та прискорення інноваційних процесів, залучення і ефективного використання інвестицій [8, с. 186].

Організаційними формами корпоративної інтеграції виступають: консорціуми, картелі, синдикати, трести, концерни, союзи, асоціації, пули, франчайзи, холдинги, стратегічні альянси, компанії з дивізійною структурою, транснаціональні корпорації, контрактні групи та ін.

В останні десятиліття сформувалася низка принципово нових форм інтегрованих корпоративних структур. Одні з них пов'язані з розвитком внутрішнього підприємництва та децентралізацією компаній (кругові корпорації, горизонтальні корпорації), інші — з розвитком Інтернет-технологій (віртуальні виробничі ланцюги, проектні товариства тощо) [3].

Найпоширенішою організаційно-правовою формою ІКС в Україні виступає холдинг завдяки його високій адаптивності до ризикованості вкладень. В Україні переважають промислові холдинги, роль материнської компанії в яких виконують компанії "закритого типу" (ЗАТ, ТОВ, офшорні компанії). Переважання холдингових систем пояснюється прагненням інтегрованих корпоративних структур обмежити доступ аутсайдерів до інформації про структуру власності, яка призводить до ускладнення корпоративного контролю всередині групи, зниження інвестиційної привабливості акцій підприємств. Така ситуація вимагає, в першу чергу, відповідного законодавчого унормування з метою уникнення негативних тенденцій, наслідків подібної інтеграції і відновлення довіри інвесторів до діяльності ІКС [7].

У країнах з розвинутою ринковою економікою ІКС мають сформовану структуру з чітко визначеними складовими та особливостями, до яких відносяться:

— концентрація виробництва, що включає в себе спеціалізацію, кооперування, комбінування та диференціацію виробництва;

— концентрація капіталу як основа об'єднання фінансового, виробничого та інтелектуального капіталів у фінансово-промисловий капітал для підвищення ефективності діяльності всіх учасників інтеграції, що є невід'ємною умовою створення інтегрованих корпоративних структур;

— синергетичний ефект, що проявляється у зростанні ефективності діяльності в результаті інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок так званого системного ефекту (емерджентності) [6, с. 194—196].

Окремі дослідники складових структури інтегрованої корпорації визначають синергетичний ефект як закономірність економічної інтеграції [6, с. 194—196]. На основі такого підходу перспектива отримання конкретних ефектів часто може виступати як ціль і бути основою інтеграції, а закономірністю в цьому випадку буде отримання конкретних форм виробництва внаслідок інтеграції. Досягнення синергетичного ефекту, отриманого в результаті консолідації капіталів у структурі ІКС, залежить як від складу системоутворювальних елементів, так і від способу їх об'єднання, організаційної цілісності, щільності зв'язків всередині структури. Чим більш різноманітні і комплексні взаємозв'язки, тим більша ефективність механізмів взаємодії між залученими в систему елементами, тим вище організаційний потенціал системи як цілісного утворення. Тому перспективним завданням для України є подальше більш глибоке детальне дослідження і застосування на практиці різноманітних форм ІКС.

Саме вертикальна структура власності, ефективність якої підтверджена світовим досвідом, сприяє підвищенню зацікавленості учасників ІКС у ефективності взаємодії усіх ланок організаційної структури, а також зниженню витрат на моніторинг і контроль за акціонерною власністю. Разом з тим, активне формування виробничих ланцюгів ІКС та їхня експансія у різні галузі спричиняє необхідність удосконалення механізмів контролю над ефективністю функціонування акціонерного капіталу.

Таким чином, ефективність функціонування інтегрованих корпоративних структур є основною складовою процесу формування стабільного та конкурентоспроможного корпоративного сектора України.

ВИСНОВКИ

Дослідження інтеграційних процесів, їх природи, економічного значення дало можливість узагальнити теоретичні визначення самої суті інтеграції та її видів, підкреслити, що в умовах сучасного розвитку економіки однією із форм розвитку інтеграції є створення інтегрованих корпоративних структур. Інтегровані корпоративні структури є ефективною формою консолідації інвестиційних ресурсів, наукомістких технологій і виробничого капіталу, тобто є найоптимальнішою організаційною формою реалізації інноваційного процесу.

Формування ІКС в Україні може стати одним із інструментів протидії іноземним конкурентам, створення великих експортно орієнтованих структур, які можуть вкладати інвестиції у підприємства суміжних галузей з метою гарантованого їх забезпечення сировиною, збуту продукції, наповнення внутрішнього ринку вітчизняною продукцією; консолідація фінансових ресурсів підприємств, стабілізації, соціального стану в регіонах економічної присутності компаній з огляду на створення нових робочих місць збільшення бази оподаткування через завантаження наявних і розгортання нових виробництв їхньої капіталізації.

Варто зазначити, що важливим чинником стабілізації та зростання конкурентоспроможності національної економіки є удосконалення політики державного стимулювання діяльності корпорацій. Державна політика в корпоративному секторі повинна бути направлена на підтримку, становлення та діяльність інтегрованих корпоративних структур, що забезпечувало б насичення вітчизняного, а також світового товарного ринку, сприяння інтеграції виробничого та інтелектуального капіталу, розширення обсягу участі в міжнародному поділі праці й перетворення їх в повноцінні транснаціональні компанії.

Література:

1. Господарський кодекс України. — К.: Кондор, 2003. — 208 с.
2. Вільямсон О. Економічні інститути капіталізму. — К.: Вид-во "Артек", 2001. — 472 с.
3. Гарафонов О. Тенденції розвитку вітчизняних інтегрованих корпоративних структур // Вісник ТАНГ-Тернопіль, 2005. — №2. — 42—48 с.
4. Длігач А.О. Інтеграційні структури: www.advanter.com.ua, 2005.
5. Коломойцев В.Э. Универсальный словарь экономических терминов: инвестирование, конкуренция, менеджмент, маркетинг, предпринимательство: учебное пособие — К.; Изд-во "Молодь", 2002. — 24,5 печ.л.
6. Корпорації та інтегровані структури: проблеми науки та практики: — Х.: ІНЖЕК, 2007. — 200 с.
7. Кузьмін О., Шуляр Р. Економічні проблеми злиття підприємств // Економіка України. — 2003. — №12. — С. 26—33.
8. Масютин С.А. Механізми корпоративного управління: монографія. — М.: ЗАО "Финстатинформ", 2002. — 240 с.
9. Мильнер Б.З. Теория организации: учебник. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 720 с.
10. Назарова Г.В. Організаційні структури управління корпораціями. — Х.: Вид-во ХДЕУ, 2004. — 408 с.
11. Пасечник Т. О. Акціонерний капітал у інтегрованих корпоративних структурах України: автореферат дис. канд. ек. наук: 08.06.01. — Одеса, ОДУ, 2004. — 22 с.
12. Пасечник Т.О. Перспективи розвитку інтегрованих корпоративних структур // Фінанси України. — 2002. — №12. — С. 123—131.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2009 р.